

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

FRAKNÓI VILMOS

OSZTÁLYTITKÁR.

V. KÖTET. V. SZÁM. 1879.

2 Ft

MAGYARORSZÁG NÉPESSÉGÉNEK

SZAPORODÁSA ÉS FOGYÁSA

ORSZÁGRÉSZEK ÉS NEMZETISÉGEK

SZERINT.

KELETI KÁROLY

BUDAPEST, 1879.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALÁBAN.

(Az Akadémia bérházában).

312.8

B192

MAGYARORSZÁG NÉPESSÉGÉNEK

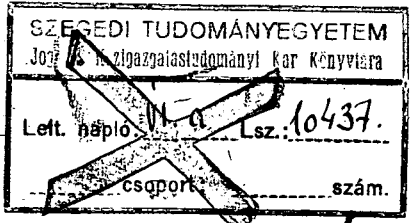
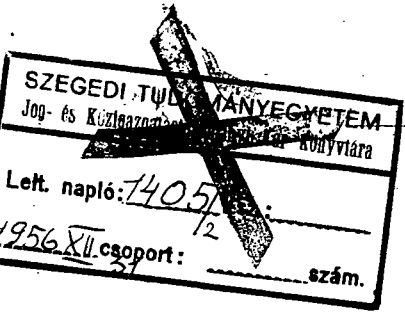
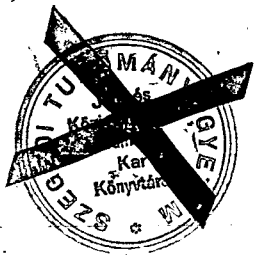
SZAPORODÁSA ÉS FOGYÁSA

ORSZÁGRÉSZEK ÉS NEMZETISÉGEK

SZERINT.

KELETI KÁROLY

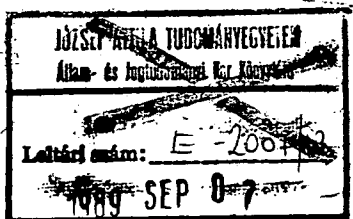
R. TAGTÓL.

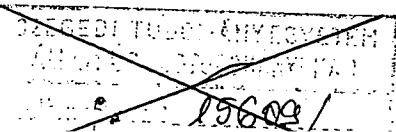
BUDAPEST, 1879.

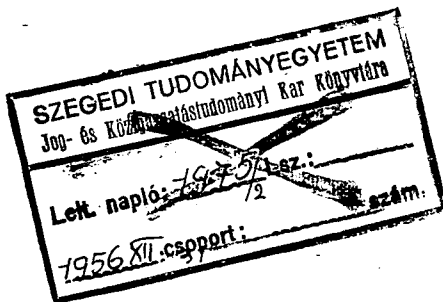
A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1879. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

Magyarország népességének
szaporodása és fogyása
országrészek és nemzetiségek szerint.

Valahányszor hivatalomban a statisztikának egy-egy nagyobb szakaszát befejeztem, mindannyiszor vágyódom eredményeivel a T. Akadémia elé is lépni. Áll ez főleg, ha a népünkkel s nemzetünkkel foglalkozó hivatalos statisztikának készül el egy-egy fejezete.

Hiszen kit is érdekelhetne inkább megtudni gyarapodik-e a magyar nemzet, mint a T. Akadémiát, mely e nemzet számára készíti elő és közvetíti vele legfőbb szellemi kincsét: a tudományt.

De még más, személyes ok is késztet itt terjeszteni elő tanulmányaim s kutatásaim eredményét.

Amott a hivatalban csak az anyagot gyűjthetem, serény munkatársaimmal együtt, azon forrás-művekhez, melyeknek számtengerét mindenki használhatására kell ugyan berendeznem; de a melyeket egyéni okoskodás nélkül tartom kötelességemnek közrebocsátani, nehogy a hivatalos cím paizsa alatt bárki itéletét befolyásolni látszassam.

Itt azonban, a tudomány szabad terén, egyenjogúnak érzem magamat tisztelt társaimmal. Itt bátran merek az oknyomozó és okoskodó statisztikus szerepére vállalkozni, itt használhatom a magánkutatás és fürkészás nyújtotta adatokat is, ha helyességökről meg vagyok győződve, hiányozzék bár rólok a hivatalos mez, vagy legyenek öntudatosan csoportosított számoknak levont eredményei.

Magyarország népesedési mozgalmának adatai és 1876-dik évi összegeik, csak az imént zárattak le a statisztikai hivatalban és kerültek sajtó alá. Egész új adatokkal leszek tehát szerencsés előadásomat itt-ott illusztrálhatni, habár ez adatok már két éve múlt korszakra vonatkoznak. Ahhoz egyébiránt szoknunk kell, és tiz évi tapasztalat megtanított reá, hogy bármely országos adatgyűjtést indítsunk meg hazánkban, annak jó másfél esztendő kell, míg végeredményeit megismerhetjük s még egy darab idő, míg azok teljesen feldolgozva a közönség elé is juthatnak.

Ámde nem késünk el; s ha Anglia havonkint teszi köz é népesedési statisztikájának eredményeit — bár igaz, hogy e czélra a »Register Office«-ban külön hivatala van — s ha újabban Ausztria is már fél évenkint zárhatja le s közölheti jobban érdeklődő közönségével, ebbeli munkássága eredményeit, — minket nem sürget senki. Pedig alig van ország Európában, melyet inkább érdekelhetne tudni, hányan vagyunk, nem fogytunk-e meg a lefolyt évben s oly úton halad-e népesedésünk, kiváltképen pedig magyar népünké, mely fenmaradásunkat, gyarapodásunkat biztosítja.

Hála az égnek, hogy ezúttal, ha nem is oly gyorsan, mint kívántam volna, de annál bensőbb meggyőződéssel mondhatom: igen is, nem csak megvagyunk, de szaporodtunk is; az országunkat lakó valamennyi nemzetiség között pedig leginkább szaporodik s bír legtöbb kilátással állandó szaporodásra a magyar!

Azon általános elterjedt és sok jó barátunk által oly nagy kedvteléssel tovább terjesztett hiedelemmel szemben, hogy a magyar faj nem szapora s így lassú kihalása csak idő kérdése, érzem, hogy állításom igazolásra, bizonyítékra szorúl.

Ezt akarom is tenni s bemutatni a T. Akadémiának, hivatalos adatok nyomán, Magyarország 1876-diki népesedési mozgalmának főeredményeit.

Fennebbi állításom szükséges bizonyítéka tehát ez adatokból fog kiderülni. Könnyítve érzem azonban helyzetemet az által, hogy bármi szemrehányást tehettek s tettek is eddigi statisztikai pályámon, azon egygyel még nem találkoztam, hogy önbizalmunk emelése végett nagyítottam volna a dolgokat,

sőt legtöbb szemrehányás azért ért, mert rideg számaimma nem egyszer rontottam szét egy-egy illusiót, melyben sajátrovásunkra gyakran ringattuk magunkat.

Ez úttal tehát a magyar faj szaporátlanságáról terjesztett tévhitet szeretném lerombolni s hogy ezt minél alaposabban s minél kimerítőbben tehessen, nem is terjesztem a T. Akadémia elé az egész népesedési mozgalmi anyagot; hanem csak legérdekesb mozzanatait fogom kiemelni s leginkább azokat bemutatni, melyek a népállomány számbeli változásaira vonatkoznak.

Magyarország népessége (Horvát-Szlavonország nélkül) 1875. végével 13.525,459 lélek volt. Miután népszámlálás csak 1870. elején történt, a változott népszámot úgy nyertük, hogy évről-évre kiszámítottuk a születések és halálozások közötti különbözetet, mely az előbbeni évszámhoz hozzászámítottván vagy abból levonatván, kiadta az év végével fenmaradt népesség összegét.

Itt természetesen számon kívül kellett maradnia a népszám azon változásának, melyet bevándorlás által szenved, nem létezővén oly ellenőrző intézmények, melyek az erre nézve szükséges számokat szolgáltatathatnák. Tudva azonban, hogy az e nembeli népmozgalom, hazánkban nem valami nagymérvű, bátran beérhetjük a természetes szaporodás vagy fogyatkozás megtudásával, mely a születési vagy halálozási esetek túlsúlya által előáll.

Miután 1876-ban Magyarorszáiban 623,849 gyermek született és 478,684 ember meghalt, a különbözet 145,165, a mennyivel népünk ez év alatt megszorodott, úgy, hogy az összes népesség 1876. végén 13.670,624 lélek.

Ime három számcsoportban az összes népesedési mozgalmra vonatkozó sok ezer adatnak és tengernyi számításnak végeredménye.

Ne keveseljük azonban, azért mert szerényen jelenkeznek e számok, jelentőségüket. Ez azonnal emelkedni fog, ha megdondjuk, hogy ama 145 ezer egyévi szaporodás a megelőző év népességének 1.07^o/o-ka. Oly évi szaporodás ez, melynél nagyobb kevés ország dicsekedhetik, mert a születési többlet a nagynépességű Szászországban csak 1.12, még Angliában is

csak 1.26^o/_o, holott a legtöbb európai állam az egy százalék-
nak 6, 7 tizedével kénytelen beérni.

De Magyarország sem minden évben dicsekedhetik ha-
sonló szaporodással. Sőt ha visszatekintünk a közelebb lefolyt
évtizedre, csak egyetlen egy esztendő találunk, mely hasonló
születési többletet bírt felmutatni. Ez esztendő pedig az 1868-
diki, roppant termékenységnek, bő kivitelnek s fejlődő köz-
gazdasági viszonyoknak örvendett év után következett, vagyis
1869-ben volt észlelhető.

A közgazdasági viszonyoknak, nevezetesen a termésnek
a születésekre gyakorolt befolyását, úgy hiszem, nem szükséges
bővebben indokolnom. Elismert tény ez, melyet egyszer ma-
gam is szerencsés valék, a T. Akadémia előtt, hazai szempont-
ból kifejtetni.

Az említett évtized alatt Magyarország népessége a
megelőző évhez képest szaporodott:

1866-ban	42,000 lélekkel,	vagyis	0.03	%-kal	
1867-ben	69,800	»	»	0.54	»
1868-ban	114,000	»	»	0.86	»
1869-ben	142,000	»	»	1.07	»
1870-ben	124,600	»	»	0.91	»
1871-ben	55,800	»	»	0.40	»
megfogyott	1872-ben	— 17,800 lélekkel	—	0.12 ^o / _o -kal	
	1873-ban	— 307,300	»	— 2.23	»
ismét szaporodott	1874-ben	700 lélekkel	0.005	%-kal	
	és 1875-ben	107,400	»	0.80	»

Ha az 1873-diki nagy kolera-évet ki is hagyjuk, az
egész tízévi átlag csak 0.56^o/_o, melyhez képest az 1876-diki
szaporodás tehát csakugyan örvendetes fokozásnak mondható,
annyival inkább pedig, mert a hasonló százalékú 1869-diki
gyarapodást abszolút számban 3000 emberrel meghaladja.

Bármilyen örvendetes egyébiránt ez egyévi eredmény, Ma-
gyarország még ma sem heverte kiminden részében az 1872. és
1873-diki kolera-évek súlyos veszteségeit s az általok gátolt
megszaporodás elmaradását. Tudjuk, hogy hazánk a népszám-
lálás alkalmával, az időközben polgárosított s az anyaországba
visszakeblezett magyar határőrvidék beszámításával, 13.561.245
lélekkel bírt. 1876. végén, daczára annak, hogy ez egy évben

145,000 emberrel szaporodtunk, csak 109,379 lélekkel van nagyobb lakosságunk, mint volt 1869 végén; pedig, ha átlag csak 125,000 emberrel szaporodtunk volna, mit az évtized alatt kétszer jóval meghaladtunk, egyszer elértünk s egyszer megközelítettünk, ma egy millióval több népességünk lehetne, mint volt a számlálás alkalmával.

Ez állítást könnyebben megértjük, ha a népszámváltozást országrészek szerint tekintjük.

Itt újra azon felosztást alkalmazom, melyet egy ízben már volt szerencsém a T. Akadémiának bemutatni, s melynek alapján térképen is kitüntetett hét jó kikerekített 30 – 50,000 □ kilométernyi térségű 1.5—2 milliónyi népességű területeket nyerünk.

Ez országrészek népessége volt:

	a számlálás alkalmával 1870-ben	—	1876-ban	tehát 1870-től 1876-ig:	
				szaporod.	fogyott
Duna balparti terület	1.730,628	—	1.798,920	— 68,292	— —
Duna jobbparti terület	2.406,958	—	2.534,970	— 128,012	— —
Duna-Tisza köze	2.138,174	—	2.184,390	— 46,216	— —
Tisza jobbparti terület	1.490,696	—	1.484,917	— —	— 5,779
Tisza balparti terület	1.888,290	—	1.830,203	— —	— 58,087
Maros-Tisza mente	1.753,596	—	1.700,546	— —	— 53,050
Erdély	2.152,903	—	2.136,678	— —	— 16,225
Összesen :	13.561,245	—	13.670,624	— 242,520	— 133,141

Ime, az országnak területileg és népességileg mintegy felét képviselő három országrész, a lefolyt 6 év alatt 242,500 lélekkel szaporodott, míg valamivel nagyobb és népesebb másik fele ugyanezen idő alatt 133,100 lélekkel megfogyott. Megfogyott 1870-hez képest, holott egy év alatt ugyanez országrészek közel 70,000 lélekkel szaporodtak.

Nem folytatom egyébiránt az abszolút számok felsorolását, miből kitűnik ugyan, hogy a nemzet mennyiben szaporodott vagy fogyott, de az nem tűnik ki, hogy keretén belől az egyes nemzetiségek számaránya mennyiben változott.

E célból más eszközökhöz kell nyúlnunk. Előre bocsátom egyébiránt, hogy az elérhető eredmény csak megközelítő, mert a rendelkezésre levő adatok is csak megköze-

litők. Vajjon kielégítők-e, a T. Akadémiának lesz módjában megítélni, mert én ugyan híven fogom előadni mind a használt adatokat, mind az alkalmazott eljárást.

Hogy a fennebbi országos eredményekhez jussunk, községenként kellett az egyes adatokat járási s így megyei somákba összevonni. Oly munka ez, melyben barátaim, Kollerffy Mihály m. titkár és Kégly Sándor min. fogalmazó nagyobb segédszemélyzettel együtt félévnel tovább fáradhatatlanul működtek.

A születési többletet és hiányt tehát megyék szerint lehetett kimutatni. Másfelől meg tudva van az egyes megyék nemzetisége s nemzetiségi vegyülete százalékos arányban. Föltéve tehát, hogy egy-egy megyének lakossága — tekintet nélkül nemzetiségére — fogyott vagy szaporodott, a születési különbözetnek, legyen az pozitív vagy negatív, el kell oszolni a nemzetiségek azon arányában, a melyben a megyét lakják.

Részemről ugyan meg vagyok győződve s a köztapasztalat is a mellett szól, hogy a vagyonosabb és míveltebb osztályok tagjai nem oly mértékben pusztúlnak és halnak el, mint a szegényebb és míveletlenebb néposztályok. Miután pedig Magyarországon a kulturelem magyar és részben német; miután birtok és vagyon többnyire ezek kezében van, világos, hogy a magyar elemre nézve inkább káros, mint előnyös, ha körülötte lakó egyéb nemzetiségekkel egészen egyformán számítatik a születés és halálozás dolgában s az innen eredő különbözetben. Ámde fogadjuk el ezen, az anyag hiányosságánál fogva, elkerülhetetlen hátrányt a magyar elemre nézve s lássuk, mily eredményeket szolgáltat a jeleztem számítás.

A új megyei felosztás nehezítette ugyan némileg az átszámítást, de ha helylyel-közzel csúszott is be néhány tízedrész százaléknyi hiba, legyőzhetetlen bajt ez nem okozott. Az új felosztás szerint most már csak 65 megyével van dolgunk. Közülök 27 az, melyben a magyar nemzetiség van abszolút többségben, magától értetvén, hogy a többi megyékben is, hol kisebb, hol nagyobb, a legtöbben igen tekintélyes százalékkal szerepel. A többi megye közül 13-ban van többségben az oláh elem, 9-ben a tót, 3-ban az orosz, 1-ben

a német, azonkívül van 12 megye, melyben nincs is abszolút többség, hanem a megyeket négy különböző csoportba lehetne osztani, közülök 3 esvén a magyar-német-tótba, 4 a magyar-német-szerb-be, 3 a magyar-tót-oroszba és 3 a magyar-német-oláhba.

Hasonlitsuk most össze az egyes megyéket, uralkodó nemzetiségök és a szerint, hogy a népszámlálástól fogva mily százalékkal szaporodott vagy fogyott meg népességük.

A megyéket az abszolút többség százaléki nagysága szerint soroztuk, melléjük jegyezve a többi nemzetiségek százalékait is, több apró százalékot vegyesbe vonva össze. Azon-
tul ki van mutatva minden egyes megyében, az emelkedett vagy megapadt népesség százaléka.

Magyar abszolút többséggel bíró megyék.

Megye	magyar	német	oláh	tót	vegyes	szaporod. fogyás 1870-76-ig
1. Jász-N.-K.-Szolnok	99·8	0·2	—	—	—	% 2·51
2. Heves	99·5	0·5	—	—	—	0·54
3. Csongrád	98·8	0·3	—	—	0·9	5·63
4. Győr	98·7	1·3	—	—	—	5·87
5. Udvarhely	98·4	0·3	1·3	—	—	3·03
6. Szabolcs	97·0	0·2	—	1·4	1·4	3·35
7. Hajdú	95·7	0·1	—	3·3	0·9	0·78
8. Torna	95·2	0·7	—	—	4·1*)	4·37
9. Borsod	94·0	0·9	—	3·4	1·7	1·57
10. Csík	90·1	0·3	9·6	—	—	5·51
11. Somogy	89·7	7·9	—	—	2·4**)	3·47
12. Komárom	83·5	9·0	—	7·5	8	8·44
13. Esztergom	82·7	9·3	—	8·0	—	6·45
14. Veszprém	80·9	18·2	—	0·9	—	6·19
15. Fehér	80·2	16·3	—	2·5	1·0	8·12
16. Háromszék	78·9	0·9	20·1	—	0·1	3·05
17. Pest-P.-S.-Kis-Kún	76·2	15·7	6·6	—	1·5	2·07
18. Zala	73·3	1·4	—	3·9	21·4**)	4·06
19. Csanád	72·0	0·6	11·2	11·9	4·3**)	2·53
20. Nógrád	67·1	1·8	—	31·1	—	4·01
21. Békés	66·7	3·4	5·0	24·5	0·4	3·27
22. Abaúj	65·0	5·5	—	26·6	2·94**)	1·04
23. Tolna	63·3	36·4	—	—	0·3	5·55
24. Maros-Torda	59·5	2·4	—	37·9	0·2	1·19
25. Szatmár	55·6	6·5	37·0	—	0·9	3·90
26. Vas	50·9	38·0	—	5·7	5·4**)	7·67
27. Bihar	50·6	—	48·0	—	1·4	9·33

*) Köztük 3·7% orosz.

**) Horvát.

***) Köztük 3·9% szerb.

****) Orosz.

Jegyzet. Az utolsó rovatban előforduló dőlt számok a szaporodást jelentik.

Oláh abszolút többséggel bíró megyék.

M e g y e	oláh	magyar	német		vegyes	szaporod. fogyás 1870—76.
						%
1. Hunyad	93·5	4·3	2·2	—	—	5·14
2. Fogaras	91·3	3·3	5·4	—	—	2·30
3. Szörény	90·4	3·0	6·3	—	0·3	2·66
4. Alsó-Fehér	83·6	12·7	3·6	—	0·1	1·89
5. Krassó	81·2	1·3	12·1	—	5·4	4·39
6. Szolnok-Doboka	80·8	15·5	3·5	—	1·2	1·53
7. Besztercze-Naszód	71·8	4·0	24·2	—	—	0·20
8. Torda-Aranyos	68·2	28·0	3·7	—	0·1	1·62
9. Arad	66·0	21·1	12·3	—	0·6	7·17
10. Szeben	65·0	4·1	30·5	—	0·4	0·92
11. Szilágy	58·0	41·5	0·5	—	—	6·36
12. Kolozs	57·0	37·1	5·0	—	0·9	2·82
13. Kis-Küküllő	56·0	24·8	19·0	—	0·2	1·94

Tót abszolút többséggel bíró megyék.

M e g y e	tót	magyar	német	orosz	vegyes	szaporod. fo yás 1870—76.
						%
1. Árva	97·2	2·8	—	—	—	2·69
2. Zólyom	96·7	1·0	2·3	—	—	3·70
3. Trencsén	96·3	0·2	3·5	—	—	4·91
4. Liptó	96·3	0·2	3·5	—	—	2·51
5. Turóc	84·1	0·2	15·7	—	—	3·33
6. Nyitra	72·0	16·7	11·3	—	—	4·01
7. Sáros	62·5	1·5	3·8	32·2	—	4·62
8. Bars	60·0	27·2	12·8	—	—	7·15
9. Szepes	55·4	0·4	27·6	16·6	—	2·98

Jegyzet. Az utolsó rovatban előforduló dőlt számok a szaporodást jelentik.

Orosz abszolút többséggel bíró megyék.

M e g y e	oros	magyar	német	oláh	vegyes	szaporod. fogyás 1871 - 76.
						%
1. Bereg	52·0	40·0	7·3	—	0·7	0·90
2. Máramaros	51·2	16·9	2·0	29·8	0·1	5·19
3. Ugocsa	50·9	31·7	7·5	9·9	—	0·37

Vegyes nemzetiségű megyék, a melyekben egy nemzetiség sincs abszolút többségben; és pedig három csoportozat:

a) Magyar-tót-német.

M e g y e	magyar	német	tót	oláh	vegyes	szaporod. fogyás 1870—76.
						%
1. Hont	44·6	8·6	46·8	—	—	0·96
2. Pozsony	39·7	18·3	42·0	—	—	5·88
3. Gömör	46·8	3·8	49·4	—	—	2·00

b) Magyar-német-horvát-szerb.

1. Baranya	45·1	39·1	—	—	15·8 *)	0·59
2. Soprony	44·1	43·0	—	—	12·9 **)	8·43
3. Bács	42·0	29·1	7·3	0·5	21·1 **)	1·46
4. Torontál	16·3	40·3	0·7	12·4	30·3 ***)	0·96

*) Közte 11·4% horvát, 4·4% szerb.

***) Horvát.

***) Köztük 4·1% horvát, 15·4% szerb, 1·6% orosz.

****) Köztük 0·4% horvát, 29·9% szerb.

Jegyzet. Az utolsó rovatban előforduló dőlt számok a szaporodást jelentik.

c) Magyar-oroszl-német-tót.

M e g y e	oroszl	magyar	német	oláh	vegyes	szaporod. fogyás 1870—76
1. Ung	28·2	2·1	20·8	—	48·9 ^{1*)}	% 0·55
2. Zemplén	44·5	2·8	32·3	—	20·4 ^{1*)}	2·54

d) Magyar-oláh-német.

1. Temes	7·2	39·7	0·9	42·1	10·1 ^{2*)}	4·57
2. Brassó	24·3	32·1	—	43·6	—	4·41
3. Nagy-Küküllő	16·6	38·3	—	44·9	—	0·98

A német nemzetiség az új megyei felosztás szerint már csak az egy Mosonymegyében bír abszolút többséggel: 76·2%-kal, s ott a szaporodás 1870—76-ig 6·19%. A még 1871-ben kimutatott többi öt német többséggel bíró törvényhatóság közül a XVI szepesi város Szepes megyébe kebeleztetvén, ott most a tót képez többséget; Medgyes, Segesvár, és Nagy-Sink pedig Nagy-Küküllő megyévé alakulván, a magyar-német s oláh nemzetiség olykép olvadt együvé, hogy egyikök sem emelkedik abszolút többséggé.

Ha végig tekintünk a közlött kimutatásokban foglalt számokon, azt tapasztaljuk, hogy a magyar többséggel bíró 27 megye közül 19 szaporodott és csak 8 fogyott meg az 1870-diki korszakban. E megfogyott megyék és pedig: Szabolcs, Torna s Borsod kivételével olyanok, melyekbe más elemek erősebben vegyülnek, mint Nógrád- s Abaújban tót, Maros-Torda-, Szatmár- és Biharban pedig oláh.

^{1*)} Orosz.

^{2*)} Köztük 0·1% horvát, 7·0% szerb, 3·0% orosz.

Jegyzet. Az ezen oldalon előforduló dőlt számok a szaporodást jelentik.

Az oláh többséggel bíró 13 megye, Fogaras és Szörény kivételével mind apadást mutat; ellenben a 9 tót többségű megye, kivétel nélkül, megszorodott számban. Az orosz többséget feltüntető három megye közül csak Máramaros gyarapodott, Bereg és Ugocsa azonban, bár csekély mértékben megfogytak. Végre a 12 vegyes nemzetiségű megye közül 4 gyarapodott, 8 pedig kisebb nagyobb mértékben alatta maradt a már 1870-ben birt népszámnak.

Átszámítván immár az eredményezett számkülönbséget az illető megyére, nemzetiségi százalékok szerint, következő képet nyerünk.

**Magyarország népességének
szaporodása és fogyása**
nemzetiségek és megyék szerint, 1870-től 1876. végeig.

Sorszám	Országgrész és megye	magyar	német	oláh	tót	horvát	szerb	orosz	egyéb	szaporod. vagy fogyás 1870—76.
I. Duna balparti terület.										
1	Árva megye	63	—	—	2,157	—	—	—	—	2,220
2	Bars »	2,670	1,256	—	5,887	—	—	—	—	9,813
3	Esztergom »	3,577	402	—	346	—	—	—	—	4,325
4	Hont »	497	96	—	521	—	—	—	—	1,114
5	Liptó »	3	70	—	1,916	—	—	—	—	1,989
6	Nógrád »	5,335	144	—	2,473	—	—	—	—	7,952
7	Nyitra »	3,662	2,477	—	15,784	—	—	—	—	21,923
8	Pozsony »	6,946	3,202	—	7,348	—	—	—	—	17,496
9	Trencsén »	25	427	—	11,762	—	—	—	—	12,214
10	Turóc »	3	237	—	1,270	—	—	—	—	1,510
11	Zólyom »	37	84	—	3,519	—	—	—	—	3,641
	Összesen	12,148	8,107	—	48,037	—	—	—	—	+ 68,292
II. Duna jobbparti terület.										
1	Baranya megye	770	668	—	—	195	75	—	—	1,708
2	Fehér »	12,793	2,600	—	399	—	159	—	—	15,951
3	Győr »	5,996	79	—	—	—	—	—	—	6,075
4	Komárom »	8,294	894	—	745	—	—	—	—	9,933
5	Mosony »	496	3,564	—	9	607	—	—	—	4,676
6	Somogy »	8,940	787	—	—	239	—	—	—	9,966
7	Sopron »	8,561	8,347	—	—	2,504	—	—	—	19,412
8	Tolna »	7,749	4,455	—	—	37	—	—	—	12,241
9	Vas »	12,959	9,674	—	1,451	1,374	—	—	—	25,458
10	Veszprém »	10,096	2,271	—	112	—	—	—	—	12,479
11	Zala »	9,917	189	—	528	2,895	—	—	—	13,529
	Összesen	85,031	52,192	—	3,244	7,461	84	—	—	+ 128,012

Jegyzet. Az ezen oldalon előforduló dőlt számok a szaporodást jelentik.

Sorszám	Országgrész és megye	magyar	német	oláh	tót	horvát	szerb	orosz	egyéb	szaporod. vagy fogyás 870—76.
III. Duna-Tisza köze.										
1	Bács megye	3,739	2,590	44	650	365	1,371	142	—	8,901
2	Heves »	1,136	6	—	—	—	—	—	—	1,142
3	Jász-Nagykun Szolnok megye	6,495	13	—	—	—	—	—	—	6,508
4	Pest-Pilis-Solt Kis-Kun megye	13,369	2,755	—	1,158	105	158	—	—	17,545
5	Csongrád »	11,975	36	73	—	—	24	—	12	12,120
	Összesen	36,714	5,400	117	1,808	470	1,553	142	12	+ 46,216
IV. Tisza jobbparti terület.										
1	Abaúj megye	1,134	96	464	—	—	—	51	—	1,745
2	Bereg »	447	81	—	9	—	—	581	—	1,118
3	Borsod »	3,434	33	124	—	—	—	62	—	3,653
4	Gömör »	1,624	132	—	1,715	—	—	—	—	3,471
5	Sáros »	122	308	—	5,065	—	—	2,609	—	8,104
6	Szepes »	21	1,428	—	2,867	—	—	859	—	5,175
7	Torna »	871	6	—	4	—	—	34	—	915
8	Ung »	203	15	—	150	—	—	352	—	720
9	Zemplén »	3,309	208	—	2,402	—	—	1,517	—	7,436
	Összesen	10,879	1,165	588	3,652	—	—	871	—	— 5,779
V. Tisza balparti terület										
1	Békés megye	4,652	237	349	1,709	—	—	—	28	6,975
2	Bihar »	23,584	140	22,372	373	—	—	—	139	46,608
3	Hajdu »	1,251	2	43	7	—	—	—	4	1,307
4	Marmaros »	1,935	229	3,411	11	—	—	5,860	—	11,446
5	Szabolcs »	6,813	14	64	98	—	—	—	35	7,024
6	Szatmár »	6,711	785	4,466	12	—	—	96	—	12,070
7	Szilágy »	5,129	63	7,169	—	—	—	—	—	12,361
8	Ugocsa »	79	19	24	—	—	—	126	—	248
	Összesen	34,320	515	30,244	1,244	—	—	5,890	112	— 58,087

Jegyzet. Az ezen oldalon előforduló dőlt számok a szaporodást jelentik.

Sorszám	Országrészt és megye	magyar	német	oláh	tót	horvát	szerb	oroszl	egyéb	szaporod. vagy fogyás 870—76.
VI. Maros-Tisza- mente.										
1	Arad megye	4,871	2,839	15,234	—	92	—	46	—	23,082
2	Csanád »	1,727	14	268	285	—	93	10	—	2,397
3	Krassó »	144	1,342	9,004	256	299	11	33	—	11,089
4	Szörény »	84	176	2,524	—	—	8	—	—	2,792
5	Temes »	1,352	7,455	7,905	169	19	1,314	563	—	18,777
6	Torontál »	862	2,132	656	37	21	1,583	—	—	5,291
	Összesen	5,418	13,578	30,007	177	431	2,807	632	—	53,050
VII. Erdély.										
1	Alsó-Fehér megye	454	129	2,990	—	—	—	—	4	3,577
2	Besztercze- Naszód megye	8	48	143	—	—	—	—	—	199
3	Brassó »	892	1,178	1,600	—	—	—	—	—	3,670
4	Csik »	5,332	18	568	—	—	—	—	—	5,918
5	Fogaras »	66	108	1,832	—	—	—	—	—	2,006
6	Háromszék »	3,030	34	772	—	—	—	—	4	3,840
7	Hunyad »	569	292	12,384	—	—	—	—	—	13,245
8	Kolozs »	2,135	288	3,327	—	—	—	—	11	5,761
9	Kis-Küküllő »	482	369	1,089	—	—	—	—	5	1,945
10	Maros-Torda megye	1,179	48	751	—	—	—	—	4	1,982
11	Nagy-Küküllő megye	223	516	604	—	—	—	—	3	1,346
12	Szeben megye	59	410	875	—	—	—	—	2	1,346
13	Szolnok-Doboka megye	498	113	2,600	—	—	—	—	8	3,219
14	Torda-Aranyos megye	626	83	1,525	—	—	—	—	3	2,237
15	Udvarhely megye	3,148	9	41	—	—	—	—	—	3,198
	Összesen	6,235	949	21,475	—	—	—	—	36	16,225

Jegyzet. A ezen oldalon előforduló dőlt számok a szaporodást jelentik.

A megelőzött táblázatban foglalt részletes megyei összegeket összefoglalván és országos összegeket vonván, az eredmény im ez lesz:

**az ország népessége
szaporodott vagy fogyott 1870-től 1876 végéig.**

Ország-rész	magyar	német	oláh	tót	horvát	szerb	orosz	vegyes	Összes szaporod. fogyás 1870—76.
1 Duna-balparti terület	12,148	8,107	—	48,037	—	—	—	—	68,292
2 Duna-jobbparti terület	85,031	32,192	—	3,244	7,461	84	—	—	128,012
3 Duna-Tisza köze	36,714	5,400	117	1,808	470	1,553	142	12	46,216
4 Tisza-jobbparti terület	10,879	1,165	588	3,652	—	—	871	—	5,779
5 Tisza-balparti terület	34,320	515	30,244	1,244	—	—	5,890	142	58,087
6 Maros-Tisza mente	5,418	13,578	30,007	177	431	2,807	632	—	53,050
7 Erdély	6,235	949	21,475	—	—	—	—	36	16,225
Összesen	89,511	31,822	82,197	57,808	7,500	1,170	6,271	166	109,379

Miután az abszolút számok ritkán adnak tökéletesb képet s itt is könnyen elbizhatnók magunkat, a magyarok közel 90,000-nyi szaporulata folytán, vizsgáljuk meg azt is, mily százaléknyi szaporulatnak felelnek meg az imént közlött! számok, viszonyítva azokat az 1870-ben megállapított nemzetiségi alapszámokhoz.

Ennek megtétele előtt azonban az időközben visszacsatolt magyar határőrvidék népességét kell az akkori számhoz, ugyancsak nemzetiségekszerint hozzáadni, mely művelet után kiderül, hogy a százaléknyi

	szaporodás	fogyás
a magyaroknál . . .	1.44 %	—
a németeknél . . .	1.66 »	—
az oláhoknál . . .	— »	3.08
a tótoknál . . .	2.84 »	—

Jegyzet. Az ezen oldalon előforduló dőlít számok a szaporodást jelentik.

	szaporodás	fogyás
a horvátoknál	3·58 »	—
a szerbeknél	— »	0·39
az oroszoknál	1·33 »	—
egyéb egyes népnél	— »	1·18

E százalékok szerint az tűnnék ki, hogy a megszaporo-
dott nemzetiségek közül, az oroszokon kívül a magyar sza-
porodott volna legcsekélyebb arányban. E százalékokat azon-
ban kellő értékekre kell visszavezetni.

Már előbb is megemlítettem volt, hogy a kiderített szá-
mok csak megközelítők, mert egyénekenként nem számolhatván,
a csekélyebb arányban levő nemzetiségek a többségben levő-
vel gyakran nyernek, gyakran vesztenek, a mint az egész me-
gye népessége szaporodott vagy fogyott.

Igy a horvátok, például, kik legnagyobb arányban
vagyis 3 és fél százalékkal szaporodtak, igenis nyertek oly me-
gyékben, mint Moson, Sopron, Zala, melyben 13, 12 és 21°/_o-át
képezik a népességnek, de hol a megyei szaporulat 6·19, 8·43
és 4·06°/_o volt

A németek saját többségű megyéjükben, csakugyan
6·19°/_o-kal szaporodtak. Azontúl pedig, ámbár elszéledve lak-
nak az ország legkülönbözőbb vidékein, mégis legnagyobb
arányban a túl a dunai megyékben fordulnak elő, melyeknek
általában szerencsés népesedési mozgalmak ismeretes. De
azért nem szabad szem előtt téveszteni, hogy oly megyék-
ben mint Fehér, Komárom, Somogy, Veszprém stb., melyben
a magyar abszolút többség 80, 83, 89, 81°/_o nem tisztán ma-
gokban, hanem igenis a magyarok révén nyerték a jó százalé-
kot, mert a felsorolt megyékben a szaporodás 8·12, 7·02,
3·47, 6·19.

A tótok határozottan saját emberségökből vitték fel
szaporodásukat 2·84°/_o-ig; mert már előbb is láttuk, hogy a
mely megyében, többségök van, ott határozott kivétel nél-
küli a szaporodás. És ez annál inkább saját érdemök, mert a
legtöbb megyében, melyet laknak, oly tetemes többséget ké-
peznek, hogy Szepes, Bars és Sáros megye kivételével a többi
nemzetiségek számba se igen jönnek.

Jegyzet. Az ezen oldalon előforduló dőlt számok a szaporodást jelent.

Egészen ellenkező áll azonban a magyarokra nézve. Ők is az ország minden vidékén laknak, de nem kiválóan csak a jó népesedési viszonyoknak örvendő országrészekben, mint azt a németeknél láttuk. A hol erős többségben vannak, vagy majd kizárólag laknak, mint Jász-Nagy-Kún-Szolnok megyében, Győrben, Csongrádban stb., 2·5 egész 5 és 6°/_o-kig rügött szaporodásuk. Más nemzetiségek révén csak négy megyében: Sárosban, Szepesben, Máramarosban és Szörényben nyertek többséget, minden többi megyében a más vegyületű nemzetiségek által vesztettek a kimutatott számban. Főleg kiderül ez, ha azon megyéket nézzük, melyekben erősebb oláh elemmel lakik együtt a magyar, mint: Arad-, Szilágy-, Bihar, Temes-megyékben, hol a halálozási többlet 7·17, 6·36, 9·33 és 4·57°/_o.

De legnagyobb bizonyíték erre Erdély. A királyhágón-túli megyék közül, melyeknek átlagos nemzetiségi vegyüléke 31·2°/_o magyar, 10·7 német, és 58·1 oláh, csak 5 megye mutat szaporulatot, a többi 10-ben mind nagyobb a halálozási százalék. Ez öt megye pedig: Udvarhely, Csik és Háromszék, melynek lakossága 98.4,90·1 és 78·9°/_o-ban magyar; azontúl Brassó, melynek nagyobb többsége magyar-német; csak az egy Fogaras megye az, mely oláh többsége daczára 2·3°/_o-nyi többletet mutat.

Bátran állíthatjuk tehát, hogy a feljebb kimutatott magyar nemzetiségű szaporodás nagyon mérsékelt s hogy ha részleteseb adatok állnak vala rendelkezésünkre, bizonyára többre ütött volna ki.

Ám éadjük be egyelőre e szerényebb számmal s vigasztalódjunk, tán még se oly hamar fog bekövetkezni, hogy a szegény magyar nemzet elfogy, mint . . . »a gyertyaszál, mely elhagyott üres szobában áll.«

Ugyde, ha ennek ellenében fel találják hozni, hogy ez semmit se bizonyító merő kombináció!? Hátha azt mondják majd, hogy, ha áll is az egész okoskodás, az eredmény tiszta véletlen dolga, mert hogy a dunántúlt ezuttal kevesbbé érte a kolera s mert ott meglehetősen sűrűen laknak magyarok is, úgy ütötte ki magát a nagy emelkedés. A magyar nép szaporatlansága nincs ezzel megczáfolva, s ha meg is kimélte egy

kerek ezredéven keresztül az isten haragja, bár ez idő alatt se mind rózsákon hevertünk — majd elpusztul azért a kényelmetlenül beékelődött magyar, mert a vele lakó s őt környező nemzetiségek sokkal bőségesebben szaporodnak.

Már ez oly ellenvetés, mely ha áll, halomra döntheti minden okoskodásunkat és sietek is körülnézni, nem akad-e statisztikai fegyvertárunkban valami tegez, melylyel magunkat megvédehetnők, de talán kelevéz is, melylyel visszasújthatnók a helytelenül támadót.

Mert, hogy helytelen az ellenvetés, azt azonnal látni fogjuk, ha az évi születéseknek nemcsak számát, de szaporaságát is vizsgáljuk, azaz keressük, hány emberre esik egy, vagy ezer emberre hány születés esik, az ország különböző vidékein.

Ezért ugyan újra végig kell mennünk a nemzetiségi többség szerint sorozott megyéken, de a kutatandó tárgy fontossága talán megérdemli a fáradságot.

Magyar abszolút-többséggel bíró megyék.

		nemzeti- ségi %	egy születés esik lélekre	szaporodási fogyási %
1	Jász-Nagy-Kún-Szolnok	99·8	20	2·51
2	Heves	99·5	20	0·54
3	Csongrád	98·8	21	5·63
4	Győr	98·7	23	5·87
5	Udvarhely	98·4	22	3·03
6	Szabolcs	97·0	20	3·35
7	Hajdú	95·7	22	0·78
8	Torna	95·2	24	4·37
9	Borsod	94·0	22	1·87
10	Csik	90·1	21	5·51
11	Somogy	89·7	19	3·47
12	Komárom	83·5	20	8·44
13	Esztergom	82·7	18	6·45
14	Veszprém	80·9	20	6·19
15	Fehér	80·2	21	8·12

Jegyzet. Az e rovatban előforduló dőlt számok a szaporodást jelentik.

		nemzeti- ségi %	egy születés esik lélekre	szaporodási fogyási %
16	Háromszék	78·9	23	3·05
17	Pest-P.-S.-Kis-Kún	76·2	20	2·07
18	Zala	73·3	20	4·06
19	Csanád	72·0	16	2·53
20	Nógrád	67·1	24	4·01
21	Békés	66·7	18	3·27
22	Abatúj	65·0	22	1·04
23	Tolna	63·3	21	5·55
24	Maros-Torda	59·5	24	1·19
25	Szatmár	55·6	23	3·90
26	Vas	50·9	21	7·67
27	Bihar	50·6	24	9·33

Ha tovább nem is kutatnók a más nemzetiségű megyéket is, láthatnók, hogy a hol 18, 19, 20 lélekre esik már egy születés, a szaporulat 5, 6, 7% — ellenben a hol fogyatkozás van, mint Torna-, Nógrád-, Biharmegyékben, csak minden 24 lélekre esik egy születés. — Itt még csak azt jegyezzük meg, hogy a magyar többségű megyék születési hányada 21, azaz minden 21 lélekre esik átlag egy születés, épúgy, mint az országos átlagban.

Nem úgy áll a dolog, ha, észleléseinket folytatva, az oláh többségű megyékre térünk.

		nemzeti- ségi %	egy születés esik lélekre	szaporodási fogyási %
1	Hunyad	93·5	29	5·14
2	Fogarás	91·3	27	2·30
3	Szörény	90·4	23	2·66
4	Alsó-Fehér	83·6	26	1·89
5	Krassó	81·2	26	4·39
6	Szolnok-Doboka	80·8	28	1·53
7	Besztercze-Naszód	71·8	29	0·20

Jegyzet. Az ezen oldalon előforduló dőlt számok a szaporodást jelentik.

		nemzeti- ségi %	egy születés esik lélekre	szaporodási fogyási %
8	Torda-Aranyos	68·2	26	1·62
9	Arad	66·0	20	7·17
10	Szeben	65·0	27	0·92
11	Szilágy	58·0	23	6·36
12	Kolozs	57·0	24	2·82
13	Kis-Küküllő	56·0	25	1·94

E megyéknek születési hányada már csak 25·5, de meg is van a fogyatkozás, kettőnek kivételével, ámbár Arad és Fogaras kitérnek a sorozatból, amannak igen előnyös hányada lévén, mégis megfogyott; Fogarasban pedig csak minden 27 lélekre esik egy születés, mégis, bár gyöngén meggyarapodott. A kivételek, egyébiránt, hol annyi egyéb tényező is befoly a lehető változásokra, csak erősbitik a szabályt. Azért folytathatjuk kutatásainkat, ezúttal

a tót többségű megyéknél

		nemzeti- ségi %	egy születés esik lélekre	szaporodási fogyási %
1	Árva	97·2	27	2·69
2	Zólyom	96·7	21	3·70
3	Trencsén	96·3	19	4·91
4	Liptó	96·3	24	2·51
5	Túróc	84·1	23	3·33
6	Nyitra	72·0	19	4·01
7	Sáros	62·5	21	4·62
8	Bars	60·0	19	7·15
9	Szepes	55·4	21	2·98

E megyék ismét közelebb járnak az országos átlaghoz, esvén nálunk minden 21·5 lélekre egy születés, de szaporodási százalékuk is mérsékelt, sehol se szállván 2°/_o alá, de fölül se

Jegyzet. Az ezen oldalon előforduló dőlt számok a szaporodást jelentik.

igen emelkedvén 4-en, kivéve az egy Bars megyét, de ott a születési hányad is 19 s így nem feltűnő az eredmény.

Hasonló fluctuációk észlelhetők a többi megyéknél, melyeket nem szükséges újra felsorolnunk. Elég, ha megemlítjük, hogy a német többségű s erős szaporodású Mozsonymegye születési hányada: 19; a vegyes nemzetiségű megyék közül a magyar-tót-német csoporté 23, a magyar-német-horváté 20, a magyar-tót-oroszé 22·5, a magyar-oláh-németé 23. Nálók is összeesik egyébiránt a kisebb születési hányad a nagyobb szaporodással, a nagyobb hányad stagnatióval vagy megfogyással.

Megjegyzendő azontúl, hogy a vegyes nemzetiségű megyékben is a magyar és német elem együtt majd mindeütt túlsúlyban van, és pedig:

a magyar-tót-németben	54 %	a tót	46 %
a magyar-német-horvátban	74·7 »	a többi	25·3 »
a magyar-oláh-németben	52·7 »	a többi	47·3 »

Csak az egy magyar-orosz-tót csoport képez kivételt, hol is a magyar-német csak 40·5 százalékkal szerepel, a tót-orosz ellenben 60·4%-kal, de itt fogyatkozás is van a népességben s a születési hányad 22·5.

A felsorolt sok adatból, úgy látszik, eléggé kiderül, hogy a mely megyékben a magyar elem van túlsúlyban, ott legszámasabb a születés, melyet még a tót többségű megyék se múlnak fölül. S ezzel megczáfoltnak vehetnők a tévhitet a magyar faj szaporátlanságáról.

Lappang azonban a háttérben még egy komoly ellenvetés, melyre eddigelé nem reflektáltam, de a mely előtt mindamellet se szabad szemet hűnyunk, ha eddigi bizonyítgatásom több akar lenni pusztá állításnál.

Értem a halálózást s mindenekelőtt a gyermekhalandóságot. Az általános halálózás fölemlítésétől nem kell ugyan visszavonulnunk, mert hisz egész okoskodásom épen a születés és halálózás közötti különbözetten s az ebből eredő népszaporodáson alapul s így megczáfolhatatlan.

Ánnál lényegesebb azonban a gyermekhalandóság fölemlítése. S itt első pillanatra csakugyan azt kellene hinnünk: hiába születik éven át annyi gyermek, ha felök az

első öt év leforgása alatt ismét elhal, sokáig várhatjuk nemzetünknek számbeli megerősödését.

Hiú kísérlet volna tagadni akarni akár a nagy gyermekhalandóságot, akár a népesedési viszonyainkra ebből háramló nagy károkat.

Tagadhatatlan tény, hogy 1876-ban az ötödik életévben belől meghalt gyermekek száma volt

a Duna balparti területen	32,384—52·79 ⁰ / ₀
a Duna jobb » »	44,035—53·22 »
a Duna-Tisza közén	48,436 — 55·76 »
a Tisza jobbparti területen	22,679—46·51 »
a Tisza balparti »	28,560—47·33 »
a Maros-Tisza-mentén	37,593—52·53 »
Erdélyben	28,321—42·21 »
Összesen és átlag	242,008—50·55 ⁰ / ₀

A százalék itt azt jelenti, hogy az összes halálozási esetek közül az 5 éven belül meghalt gyermekeké volt 50·55⁰/₀.

Elszomorodva a népességi statisztikának csakugyan eme legsötétebb ténye fölött, megdöbbenve kell észlelnünk, hogy az ország ép legjobb, népesedés tekintetében ép legegészségesebb viszonyoknak örvendő részei azok, melyek 50 százalékon fölüli, sőt majd 56⁰/₀-ig terjedő gyermekhalandóságot mutatnak; holott azon országrészek, melyekről tudjuk, hogy népességükben épen meg is fogyatkoztak 1870 óta, hogy ez országrészek, mondom, Tisza jobb- és balpart és Erdély a 40-en is alig felül emelkedő gyermekhalandósági százalékot tüntetnek fel.

A megdöbbenés azonban csak pillanatig tart, mert csakhamar föleszmélünk, hogy itt voltaképen egészen természet-szerű tüneménynyel van dolgunk.

Mindnyájan tudjuk, mily gyöngye organizmussal bír az újszülött, nemcsak csecsemő korában, de fejlődése első éveiben is. Hányszor nem képes a leggondosabb ápolás, a legébe-rebb gondviselés is életben tartani a gyöngye magzatot, hány család dicsekedhetik, hogy nem adta meg első szülöttje elvesztésével az árát, melyen megszerezte a tapasztalatot, hogy a későbbi gyermekeket fölnevelhesse! Hogy az első éveiben

tehetetlen, gyöngye szervezetével kevés rezistentiát kifejteni képes, de annál több ellenségtől és specialis gyermekkórtól megtámadott apró ember, nagyobb százalékban adózik a halálnak a felnőtt embernél, az természetes.

Európa majd minden országában körülbelül egy negyede az újszülötteknek hal meg az első év leforgása alatt. Mekkora nálunk e százalék, nem tudom, mert ennyire még nem fejlődött népességi statisztikánk, remélem azonban nem sokára oda is eljutunk. De az ötödik életkorig a többi államok veszteségi százaléka a 40 és 45°/_o körül mozog, mi felvittük 50-ig s ez részben a mi bűnünk. Erre tagadhatatlanul van befolyása a rossz és fonák bánásmódnak, a sok kuruzslásnak, az orvostól való félelemnek, a babonának és mindezek szülőokának: a míveletlenségnek.

Imé senki se mondhatja, hogy kendőzöm bűneinket; de engedjék hozzátennem, ezek nem egyedüli okai a magyarországi nagy gyermekhalandóságnak. Legfő oka ennek a születési szaporaság.

Nem vindikálhatom magamnak ez okadatolás eredetiségét. Régóta kapcsolatba hozták — főleg Bajorországban, melynek egynémely tartományában szintén nagy a gyermekhalandóság — a születési szaporaságot a nagyobb gyermekhalandósággal. Az én érdemem csak ennek érthető és szemlélhető feltüntetése, ennek magyarországi adatokkal megvilágítása s az ebből folyó következményeknek, népünk szaporodására vonatkozó leszámaztatása.

Nemcsak az országrészek születési számainak s a gyermekhalandóság százalékainak kutatásakor tűnik szemünkbe a szoros viszony, mely a két népességi tényező közt létezik. Még világosabb lesz az, ha a viszonyt megyénként kutatjuk; kutatjuk pedig nem az abszolút számokban, melyek különbözőségöknél fogva semmit se magyaráznak, hanem egyforma értékre redukált viszonyszámokkal.

Ha van természetszerű kapcsolat a sok születés s a nagy gyermekhalandóság között, úgy annak nyilvánulni kell a születési hányadban s az öt éven alúl meghalt gyermekek százalékában.

E két számot hasonlítottam tehát össze a következő tábl-

látásban, hozzácsatolván még az egyes megyék szaporodását 1875-ről 1876-ra, még pedig azért nem 1870-től fogva, nehogy a koleraévek még itt-ott el nem mosódott nyomai valahogy megváltoztassák a nyújtandó képet.

	szaporodás 1875-től 1876-ra	születési hányad (hány lélekre esik egy születés)	gyermekhalan- dósági %		szaporodás 1875-től 1876-ra	születési hányad (hány lélekre esik egy születés)	gyermekhalan- dósági %
1 Hunyad megye	0·85	29	36·7	34 Vas	1·66	21	47·2
2 Beszt.-Naszód	0·08	29	38·9	35 Brassó	1·02	21	48·1
3 Szolnok-Doboka	0·11	28	39·2	36 Zólyom	1·41	21	48·5
4 Fogaras	0·47	27	39·1	37 Máramaros	1·76	21	49·2
5 Nagy-Küküllő	0·87	27	40·8	38 Sáros	1·73	21	50·6
6 Árva	1·01	27	42·1	39 Temes	0·20	21	52·1
7 Szeben	0·94	27	42·3	40 Szepes	1·35	21	52·6
8 Torda-Aranyos	0·36	26	38·5	41 Csongrád	1·06	21	52·8
9 Alsó-Fehér	1·12	26	41·0	42 Győr	0·96	21	54·9
10 Krassó	0·56	26	41·0	43 Tolna	0·98	21	55·1
11 Gömör	0·99	26	42·5	44 Fehér	1·40	21	56·2
12 Kis-Küküllő	0·92	25	44·6	45 Szabolcs	0·96	20	48·1
13 Nógrád	0·36	24	40·0	46 Zala	1·54	20	49·2
14 Kolozs	0·67	24	43·7	47 Arad	1·52	20	51·0
15 Bihar	1·15	24	45·5	48 Heves	1·11	20	52·1
16 Maros-Torda	0·57	24	46·6	49 Sopron	1·59	20	53·1
17 Torna	0·53	24	46·6	50 Veszprém	1·33	20	53·5
18 Liptó	1·15	24	47·2	51 Jász-N.-K.-Szoln.	1·51	20	54·6
19 Szilágy	1·31	23	40·0	52 Pozsony	1·05	20	55·5
20 Zemplén	0·87	23	44·0	53 Komárom	1·06	20	56·0
21 Hont	1·02	23	44·9	54 Torontál	0·30	20	57·4
22 Szatmár	1·21	23	45·1	55 Nyitra	1·25	20	59·1
23 Szörény	1·10	23	46·7	56 Bars	1·44	19	52·0
24 Túróc	1·29	23	48·6	57 Trencsén	1·54	19	52·6
25 Ung	1·06	22	44·6	58 Pest	1·0	19	55·4
26 Udvarhely	1·22	22	45·3	59 Somogy	1·61	19	56·1
27 Borsod	0·96	22	45·8	60 Moson	1·06	19	56·4
28 Abaúj	1·08	22	49·9	61 Bács	0·69	19	58·1
29 Hajdú	1·23	22	51·4	62 Nyitra	1·25	19	59·1
30 Bańanya	0·94	22	53·9	63 Esztergom	1·38	18	54·6
31 Bereg	1·34	21	43·2	64 Békés	2·17	18	57·5
32 Ugocsa	1·56	21	44·6	65 Csanád	2·22	16	59·8
33 Csik	1·66	21	46·6				

Jegyzet. Az ezen oldalon előforduló dőlt számok a szaporodást jelentik.

Valóban meglepő rendszeresség a három számoszlop között, mely különböző irányban haladván, annál inkább feltűnő a belső kapcsolatot. Legelől sorakoznak a ritka születésű, oláh-többség lakta megyék, hol csak minden 29, 28, 27 lélekre esik egy szülés, természetesen csekély, alig 36–38%-os gyermekhalandósággal, de csekély szaporulattal is. Sőt mindjárt a második helyen tűnik fel Besztercze-Naszód, az egyedi megye, a mely nép-deficittel zárta le az 1876 diki évet s utána hosszabb sorban az alig néhány tized százalékkal szaporodott megyék. A táblázat ellenkező végén a gazdag születésű magyar és tóttöbbségű megyék, hol már minden 19, 18, sőt 16 lélekre jut egy születés, a hol nagy ugyan: 56, 57 sőt 59% a gyermekhalandóság, de a szaporulat mégis az előző évről egy és fél sőt 2% és azon fölül.

Vannak ugyan csekély eltérések, itt-ott még ugrások is és gyakran kisebb halandósági százalék, vagy csekélyebb szaporulat, mint a születési hányad után jogosan vártuk volna. Nem szabad azonban itt szem elől téveszteni a még nem is konstatálható helyi viszonyokat, lehet helyi kórokat is és azon körülményt, hogy még csak egy évi adatokkal van dolgunk, melyek soha se mutathatják oly szabatosan a rendszerességet, mintha például egy évtized adatai állnának már rendelkezésünkre, a mikor a szabályosság okvetlenül még jobban kitűnnék.

De vonjuk össze apróbb csoportokra a különben is terjedelmes adatokat, és látni fogjuk, hogy

a hol egy születés		— a gyermekhalandóság		— az egyévi szaporulat	
esik	29 lélekre	—	37·8 %	—	0·36 %
	28 »	—	39·2 »	—	0·11 »
	27 »	—	40·7 »	—	0·82 »
	26 »	—	40·0 »	—	0·76 »
	25 »	—	44·6 »	—	0·92 »
	24 »	—	44·6 »	—	0·74 »
	23 »	—	43·3 »	—	1·13 »
	22 »	—	49·2 »	—	1·08 »
	21 »	—	49·7 »	—	1·29 »
	20 »	—	53·6 »	—	1·20 »
	19 »	—	55·5 »	—	1·21 »
	18 »	—	56·0 »	—	1·77 »
	16 »	—	59·8 »	—	2·22 »

A felsorolt számok, minél közelebbről vizsgáljuk azokat s az előbb bemutatottakkal összehasonlítjuk, annál inkább arról győznek meg:

1-ör, hogy a nagy gyermekhalandóság főkövetkezménye a szopora szülésnek, a mi, természetesen ki nem zárja hogy melegen ne pártoljunk minden intézkedést, mely e káros százalékot apasztani képes;

2-or, hogy a nagy gyermekhalandóság nem gátolja meg a népesség természetes és egészséges arányú szaporodását;

3-or, hogy a nagy gyermekhalandóság kiválóan magyar többségű megyékre esvén, az ugyanitt tapasztalt gazdag születési arány amaszt ellensúlyozza s a magyar faj erős szopora ságát bizonyítja.

Há netalán még kétely maradna fenn az iránt, vajjon a két tényező közül melyik bír a népesség szaporodására nagyobb befolyással, egy egyszerű számtani mütét ezt könnyen eloszlathatja.

Vegyünk fel 100—100,000-nyi lakosságot, mely kétféle irányban szaporodik.

A hol, mint az oláhtöbbséggel bíró megyéknél látuk, 29 lélekre esik egy születés és a született gyermekek 36·7 százaléka hal el, ott 100,000 után 3448 gyermek született, meghal az 5 éven belül 1265, megmarad 2183.

A hol azonban már 18 lélekre esik egy születés — ne hogy a legkirivóbb és egyetlen példát válasszunk, a mikor már 16-ra jut egy—ott 100,000 lélek után 5555 gyermek születik s bár 57·5°/_o-ka vagyis 3194 meghal, mégis fölnevelődik 2361, azaz 178-czal több, mint az előbbi esetben.

A két szélsőségi különbözet tehát 178 fölnevelt gyermeket ad azon vidék javára, hol legnagyobb ugyan a gyermekhalandóság, de legnagyobb a születés is. Vagy megfordítva, annival kevesebb fölnevelt gyermeket állíthat ki azon vidék, mely csekélyebb gyermekhalandóságnak örvend ugyan, de kevesebb születéssel is dicsekedhetik.

E két szélsőségi eset között hullámzik különféle megyéink népessége; de a magyarok azon széle felé gravitálnak. sőt erős állást foglalnak ott, ahol tényezőiben is, eredményeiben is erősebb a szaporodás.

A 100,000-nyi szám ugyan például vétetett csak föl, de a vele számításba hozott adatok a reális életből, az ezúttal már eléggé megbízható magyar statisztikából vétettek. Megnyugtathatnak tehát az iránt, hogy ha káros események nem sújtanak, az ország népessége egészségesen szaporodik és épen nem kevesbül a magyar nemzet.

E-2007/13